

A 2021-ES MAGYARORSZÁGI ELŐVÁLASZTÁS ÉS ELMARADT KÉPVISELETI HATÁSAI¹

Ilonszki Gabriella
(Budapesti Corvinus Egyetem)

Vajda Adrienn
(Budapesti Corvinus Egyetem)

*A tanulmány beérkezett: 2023. június 12., opponálás: 2023. június 23. – 2023. július 21.,
véglegesítés: 2023. szeptember 14.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Írásunk célja annak bemutatása, hogy az ellenzéki előválasztás választási eredményekre fókuszáló elemzésén túlmutatóan egyéb szempontok is érdemben hozzájárulnak az esemény értékeléséhez. Ezek sorába tartozik maga a jelöltállítás és annak eredményei, különös tekintettel a női jelöltek és az új jelöltek megjelenésére, előválasztási sikerére. Az elemzés bemutatja az előválasztás mint intézmény jellemzőit, és feltárja, hogy a jelöltek számára az intézményi és politikai feltételek milyen korlátokat és kockázatokat jelentettek. A pártok által állított korlátok jelentősen befolyásolták a jelöltállítást, maga az előválasztási forma is hátrányokkal járt a nők és az új jelöltek számára. Végeredményben az ellenzéki előválasztás a női képviselet tekintetében a korábbi választási évekhez képest hatástalan maradt és bár az új jelöltek esetében az előválasztási siker jelentős volt, ez elenyészett a parlamenti választásokra. A képviselet megújítása szempontjából a várt hatás elmaradt.

Kulcsszavak: előválasztás ■ képviselet ■ női jelöltek ■ új jelöltek ■ korlátok ■ esélyek

Az előválasztás változatos formáival találkozhatunk a nemzetközi politikai gyakorlatban és töretlen a téma iránti szakirodalmi érdeklődés is. Az írás első része erre reflektálva áttekinti, hogy általában mikor és milyen céllal tűnik megfelelő formának az előválasztás, és ehhez képest milyen okokból és milyen célokkal került napirendre Magyarországon. Ezt követően a hazai ellenzéki előválasztás nyújtotta lehetőségeket és korlátokat elemezzük a nők képviseletére vonatkozóan, Hirschmann átfogó, változásokat taglaló elméleti kerete segítségével (Hirschmann, 1991) és kitérünk a képviselet megújításának általános szempontjára is. Ennek alapján az elérendő *célok*, a felmerülő *kockázatok* és a tényleges *hatások* hármas szempontja mentén értékeljük a folyamat képviseleti következményeit.

AZ ELŐVÁLASZTÁS

Célok és kockázatok

Bár az Egyesült Államokban már a múlt század elejétől politikai gyakorlattá vált az előválasztás a jelöltek kiválasztásánál, az előválasztás Európába érkezése, majd terjedése alapvetően megváltoztatta az eredeti intézményt azáltal, hogy pártelvű közegbe helyezte azt. A modern európai demokráciákban a XX. században domináns szerepe volt a pártoknak a jelöltállításban, attól függetlenül, hogy a választás egyéni választási körzetekben vagy listák alapján zajlott. Hasonlóképpen fel sem merült, hogy fontos pártpozíciókról, úgymint a párt vezetőiről vagy a párt delegáltjairól ne a párt meghatározó szereplői és/vagy testületei döntsenek – általában nem is transzparens módon. Ez a helyzet kezdett változni az utóbbi két évtizedben. Az előválasztás változatos formái alakultak ki attól függően, hogy az előválasztás országos vagy helyi szinten, a jelöltekre vagy a párt tisztségviselőire vonatkozóan, zárt vagy nyitott formában (csak a párt tagjai vagy ennél tágabb kör részvételével) valósult meg. Ebbe a sorba illik a 2021-es magyarországi ellenzéki előválasztás, amelynek okai és következményei a választási eredményen túlmutatóan elemzésre érdemesek, hozzájárulnak az előválasztás mint intézményi innováció általános értékeléséhez és a hazai kontextus elméleti alapú megértéséhez.

Az előválasztások változatos politikai formái ellenére két alapvető ok jelenik meg az előválasztások használatának magyarázataként, összefoglalóan nevezhetjük ezeket a pártválság és a képviseleti válság kérdésének. A pártok válságáról bőszeges a szakirodalom: legitimációs deficittel küzdenek, elszakadnak a választóktól, képviseleti funkcióik megkérdőjeleződnek (erről lásd összefoglalóan Katz, 2022). Ennek leágazása a képviseletre vonatkozó kérdéskör: a bebetonozódott, olykor oligarchikus képviseleti elit alkalmas-e a tartalmi képviselet megvalósítására? Ebben a keretben a különféle előválasztási formák, amelyek túllépnek a korábbi, általában szűkkörű és a pártelithez kötődő szelekciós folyamaton – akár a jelöltek, akár a pártvezetők kiválasztásában – a pártválságra adott válaszként értékelődnek (Cordero Coller–Jaime–Castillo, 2018; Astudillo–Detterback, 2020). A következmények azonban ellentmondásosak mind a pártok válsága, mind a képviseleti deficit enyhítésének vonatkozásában.

Egyes írások kifejezetten úgy érvelnek, hogy a jelöltállítás demokratizálódása a politikai pártok stabilitását veszélyeztetheti (Rahat–Hazan, 2001: 313.). A bizonytalan hatást gyakran megfogalmazzák a képviseletre vonatkozóan is: a párton belüli inkluzív szelekciós gyakorlatok nem feltétlenül erősítik a képviseletet (Hazan–Rahat, 2010; Rahat–Hazan–Katz, 2008; Katz, 2001). Attól, hogy többen jelölnek, nem lesz változatosabb a leíró képviselet, így a tartalmi képviseleti hatások is megkérdőjeleződnek.

A korábbi elemzések alapján joggal vonható le a következtetés, hogy meglehetősen bizonytalan hatású intézménnyel van dolgunk, amelynek kimenetét számos kontextuális tényező befolyásolja. Nem véletlen, hogy a mi térségünkben alig volt az előválasztásra példa (Gherghina, 2013). Az alakuló és rendre átalakuló (Haughton–Krause, 2020) pártrendszerekben az előválasztás még kevésbé tűnik biztonságos módszernek a pártok szervezeti stabilizációjára és legitimitációjának erősítésére vagy a pártvezetés és a képviselő megújítására, mint a stabilabb demokráciákban.

Hogyan illeszkedik ebbe a keretbe a magyarországi ellenzéki előválasztás? Mind a pártok legitimitációs válsága, mind pedig a képviselő témája különös jelentőséggel bír a hazai esetben. Ugyanakkor nálunk az ellenzéki pártok többségére jellemző intézményi bizonytalanság és csekély (olykor csökkenő) választói támogatás rendszerszintű problémákkal társul: az autoriter rendszer számtalan módon képes korlátozni az ellenzék tevékenységét és befolyását (Ágh, 2016; Lührmann–Lindberg, 2019; Ilonszki–Dudzinska, 2021). Ez a rendszerszempontra alapvető eltérésnek tekinthető a fentebb leírt párt- és képviselőközpontú megfontolásokhoz képest – és alapvető az ellenzéki előválasztás általános értékelése szempontjából. Míg a kételyek és bizonytalanságok ellenére a szakirodalom az előválasztás lehetőség jellegét és nyitott voltát hangsúlyozza, elismerve lehetséges kockázatait (Detterbeck, 2018: 21.), a politikai berendezkedés sajátosságaiból adódóan a hazai esetben a folyamat még kevésbé volt kiszámítható. Lényegében ezek a szempontok tükröződnek a hazai ellenzéki előválasztás előkészítő anyagaiban (lásd különös tekintettel Tóth, 2015). Tóth Zoltán írása rendszeralapú, a pártokra, valamint a képviselőre vonatkozó megfontolások alapján tartotta az előválasztást kívánatosnak: az autoritarizálódó rendszerben és intézményi keretben a gyengülő legitimitású töredezett ellenzék a képviselői deficit körülményei között ezt vélte lehetséges kitérési pontnak. A hazai esetben tehát az ellenzéki pártok választási sérülékenysége és képviselői bizonytalansága kiegészült egy súlyos rendszerszintű problémával. Ebben a kontextusban formálódott az ellenzéki pártok előválasztási összefogása. Ahogy a rendszerváltások nyomán három évtizeddel ezelőtt Bermeo megfogalmazta: „a diktatúra rákényszeríthet, hogy átértékeljük a rezsim természetét, ellenfeleinkhez való viszonyunkat, céljainkat és viselkedésünket [...] a diktatúra megtapasztalása fontos kognitív változáshoz vezethet” (Bermeo, 1992: 273.). Az ellenzéki előválasztás kétségkívül ennek a kognitív átértékelésnek az eredménye volt, ugyanakkor ez a helyzet potenciálisan növelte a folyamatban eleve meglévő kockázatokat és a várttal ellentétesen alakuló hatásokat, hiszen korábbi ellenfelek együttműködésére épült.

Bár a kezdeményezők explicit céljai között nem szerepelt a női képviselő kérdése, joggal feltételezhetjük, hogy ez nem volt ellentétes az elsődleges célokkal, a képviselő tartalmi megújításával. A nemzetközi vizsgálatok – hasonlóan az általános értékelésekhez – ellentmondásosak az előválasztások női

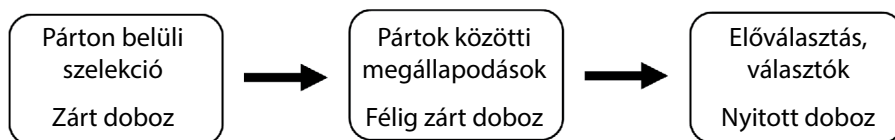
jelöltekre vonatkozó hatását illetően is. A szakirodalom a női jelöltek kiválasztását illetően három témában fogalmaz meg eltérő álláspontot: a) az inkluzív kiválasztási-jelölállítási gyakorlat nem kedvez a nőknek, mert a szélesebb választói közönség nem figyel erre a szempontra (Hazan–Rahat, 2010), illetve éppen ellenkezőleg, pozitív a hatása és lehetőséget nyújt a női jelöltek számára (Gauja–Cross, 2015); b) az előválasztások a jelöltek nagyobb változatosságát eredményezik (Indriðason–Kristinsson, 2015), illetve általában nem képesek a jelöltek ígért megújítására (Seddone–Sandri, 2021: 235.); c) az előválasztások nyomán ugyan nőhetnek a nők parlamenti képviseletének esélyei (Pansardi–Pinto, 2020), de ez nem annyira az előválasztási formának, mint inkább az új pártoknak vagy különféle kvótáknak tudható be (Cordero–Coller–Jaime–Castillo, 2018: 275.). Az említett példák más-más országokban, eltérő választási gyakorlatok és politikai körülmények között alakultak, így a részletes bemutatásuk meghaladja írásunk lehetőségeit és kereteit, de lényegében ezeket a kérdéseket érintik megfogalmazott hipotéziseink és válaszolja meg a hazai konkrét esetre vonatkoztatott adatelemzésünk.

A következő részben bemutatjuk, hogy milyen szempontok befolyásolták az előválasztás formájának alakulását és miként tudtak a pártok a jelöltállítási folyamatban megfelelni a kitűzött célnak: az egységes, összehangolt és egymást támogató működésnek?

Az ellenzéki előválasztás: a választott forma sajátosságai és hatásai

A pártok az előválasztásnak olyan formáját igyekeztek kialakítani, amelyben a kooperáció kényszerének elismerése mellett minimalizálhatók a pártkocskázatok.² Így a szelekció nagy részben a pártok autoritása maradt, tehát nem nyitották ki a közös lista állítását, csak a 106 egyéni választókerületre korlátozódott a választópolgárok bekapcsolódása – de az is korlátok között érvényesült. Első lépésben a pártok autonóm módon határoztak a számukra megfelelőnek tűnő jelölről. Ahogy az 1. ábra mutatja, ez a korábbi szelekciós gyakorlatnak megfelelően, kívülről kevésbé átlátható, párton belüli zárt folyamat maradt. A jelölt kiválasztása mindig komplex döntési folyamat eredménye, amelyben most a körzet jellemzői mellett (jelentősége, esélyes volta, a párt beágyazottsága az adott helyen) a később kialakítandó közös pártlista és a többi párttal való egyeztetés szempontjai is szerepet játszottak. Ennek alapján alakult a második lépcső, amikor a pártok egy adott körzetben a lehetséges közös jelölt személyéről egyeztettek, hiszen nem volt célszerű, hogy minden párt minden körzetben jelöltet állítson. Ez a folyamat már látható(bb) volt, de a választók által továbbra sem befolyásolható: a pártok taktikai megállapodásokat kötöttek, mérlegelve a párt lehetőségeit az adott körzetben, mind

a jelölt, mind a korábbi választási és az adott pillanatban mért vagy feltételezett körzeti népszerűség fényében.

1. ábra. Az egyéni jelölállítás folyamata

(A tanulmányban szereplő összes ábrát és táblázatot a szerzők készítették – a szerk.)

A folyamat több okból is konfliktusokat rejtett. Először is, amennyiben egy párt elfogadta egy másik párt jelöltjét a körzetben, minden további jelölt támogatásához a másik párt engedélyére is szüksége volt. A pártok tehát igyekeztek kontrollálni egymás lépéseit. Ez részben a pártok közötti taktikai játszmákat tükrözte, miközben alapvetően érintette a jelölteket, hiszen a jelölt számára előnyt jelentett, ha minél több párt támogatta és minél kevesebb konfliktus kísérte jelölését.

Ezen kívül az előválasztást szervező hat párt nem csupán egymás között élt taktikai megfontolásokkal, de kifelé is igyekezett érvényt szerezni a pártszempontoknak: az előválasztásba „befogadott” három úgynevezett partner párt és további 10 civil szervezet jelöltjeinek nyilatkozniuk kellett arról, hogy esetleges győzelmük esetén a hat párt melyik parlamenti frakciójához csatlakoznak majd. Gyakran nyilvánosságot kaptak az ezzel kapcsolatos konfliktusok.

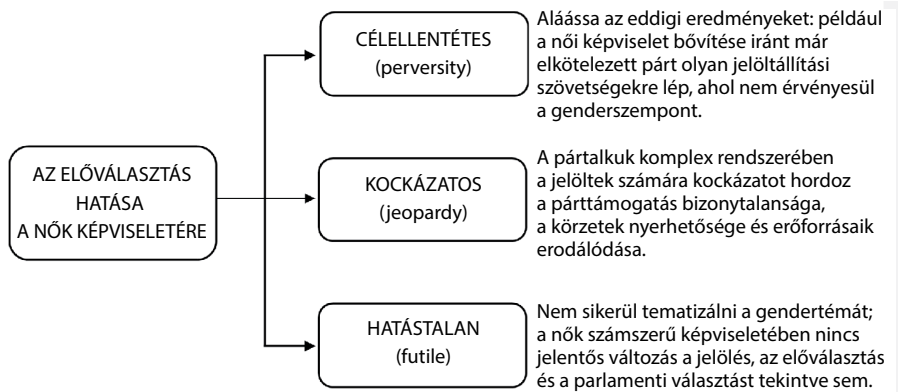
A harmadik lépcső maga az előválasztás, amely teljesen nyitott volt, a választókerületben választásra jogosultak teljes körét érintette. Ennek alapján a szakirodalom tipológiájába illesztve az ellenzéki előválasztás teljes folyamata *többlepcsős vegyes előválasztási rendszernek* tekinthető³ amennyiben a szakaszok egymástól elhatároltak, és a kiválasztás során az autoritás megoszlik az előzetes szelekciót végző párt szereplők és a szavazó választópolgárok között. A nyitott előválasztási formulától tehát e tekintetben távol áll, mivel a jelölállítás alapját a résztvevő pártok kialakított megállapodásai jelentették, vagyis nem egyetlen párton belül zajlott a folyamat.⁴ A pártdominancia az első két szakaszban elvileg biztosította a pártelitek hagyományos szerepét és a szokásos képviseleti mintázat stabilitását – ha nem is érintetlenségét, hiszen a feljebb jelzett konfliktusok, valamint az előválasztás második és harmadik lépcsője közötti viták olykor látványosan megingatták egyes jelöltek pozícióit. A fent jelzett taktikai lépések stratégiai jelentőségűvé váltak, amennyiben korlátozták más, egyenrangúnak és szövetségesnek mondott szereplők tevékenységét. Ezek a tartalmi és formai körülmények befolyásolták a pártokra vonatkoztatott általános és a nők képviseletére vonatkozó konkrét feltevéseinket.

ELEMZÉSI SZEMPONTOK, HIPOTÉZISEK

Az előválasztás elemzése során kizárólag az egyéni választókerületi indulásokkal foglalkozunk.⁵ Az elemzéshez egy olyan adatbázist építettünk, amely az előválasztáson induló jelöltekhez rendelve tartalmazza egyrészt a jelöltek – jellemzően önéletrajzaiból, a pártok, a Nemzeti Választási Iroda, valamint a parlament honlapjáról ismert – személyes, valamint politikai karrierjére vonatkozó adatait, mint például az egyes jelöltek párttagsága, párton belüli vezető pozíciója, parlamenti képviselőisége, 2018-as indulásának (ha volt) adatai és választási szereplése, másrészt pedig a jelöltek aktuális indulását (pl. indulási hely, támogató pártok, civil támogatók, választott frakció, a körzet jellege) és az előválasztási, majd választási szereplésüket részletező adatokat. Ez utóbbi adatcsoport elsődleges forrásai az előválasztás (elovalasztas2021.hu – azóta már nem működő), a Nemzeti Választási Iroda (valasztas.hu), valamint az Országgyűlés (parlament.hu) honlapjai voltak. Az esemény nyomon követése érdekében igen aktívan követtük az előválasztással kapcsolatos médiamegjelenéseket.

Az elemzéshez Hirschman (1991) átfogó változásokat taglaló elméleti keretéhez nyúlunk vissza, amely három szempont alapján értékeli az intézményi változásokat, annak alapján, hogy azok esetlegesen milyen *kockázatokkal* járhatnak, hogy egyáltalán teljesíteni tudják-e az eredeti *céljait* és végül lesz-e valamilyen *hatásuk*. Úgy véljük, hogy ennek a három szempontnak a segítségével képet alkothatunk egy intézményi újítás eredményességéről, adott esetben a képviselő és ezen belül a női képviselő megújítása tekintetében.

A 2. ábra mutatja, hogy a női jelöltekre vonatkozó hipotéziseink mindegyike negatívan alkalmazza a hirschmanni keretet: azt feltételeztük, hogy az előválasztás a női képviselő szempontjából még a korábbi szerény eredményeket is aláássa, vagyis *céllellentétes* lesz, különös *kockázatot* jelent mind a régi, ismert, mind az újonnan megjelenő női jelöltek számára, és mindezek alapján összességében *hatástalan* marad, vagyis nem javít a nők deskriptív (számszerű) parlamenti képviseletén. Az ábrában szerepeltetjük az eredeti hirschmanni fogalmakat is. Az új jelöltek tekintetében nem fogalmaztunk meg hasonlóan részletes keretet azon az alapon, hogy az ő esetükben a fő kérdés maga az indítási kockázat, vagyis az, hogy kevesebb erőforrásuk ellenére megfelelő támogatást kapnak-e és esélyes körzetekhez jutnak-e.

2. ábra. Az ellenzéki előválasztás hatása a női képviseletre

A *célok* tekintetében alapvető a pártok szerepének vizsgálata. Mind a nemzetközi szakirodalom, mind a hazai elemzések rámutattak, hogy a nők politikai esélyeit döntően befolyásolják a párton belül uralkodó viszonyok (Norris–Lovenduski, 1995; Várnagy–Ilonszki, 2012; Vajda–Ilonszki 2021), valamint a pártokon belüli „gendered”⁶ gyakorlat. Ezért a női jelöltek állítása szempontjából sarkalatos, hogy milyen hatásokat várhattunk a pártok együttműködésétől. Az ellenzéki pártok – általános kapuőri szerepük mellett – eltérő és idővel változó gyakorlatot követtek, így joggal merül fel a kérdés, hogy az előválasztás során a jó (vagy legalábbis jobb) gyakorlatok érvényesülnek-e vagy éppen ellenkezőleg és így a korlátok magasodnak tovább. Kétségeink voltak például abban a tekintetben, hogy a leggyakoribb jelöltállítási szövetséget kötő⁷ Jobbik és DK között miként alakul a női jelöltek helyzete, hiszen a Jobbik volt a leginkább „gendered”, vagyis a női jelölteket legkevésbé valószínűen állító párt az összes ellenzéki párt között, míg a DK gendertudatosabb gyakorlatot követett. Erősítette kételyeinket, hogy az LMP korábbi, a nemek közötti paritást támogató jelöltállítási gyakorlata nem hatott pozitívan egyik pártra sem, és nem érvényesült az a nemzetközi tapasztalat, hogy egy párt „jó gyakorlata” szinte húzza magával a többi pártot. Az előválasztás kapcsán ezért arra számítottunk, hogy a pártok nem felfelé húzzák majd egymást a női jelöltek állításában. Annak ellenére gondoltuk ezt, hogy a nők nagyobb arányú előválasztási jelenlétét két szempont erősíthette. Egyrészt az ellenzéki előválasztás nem tekinthető olyan mértékben konfliktusokkal terhelt közegnek, mint maga a parlamenti választás, ami segítheti a nők nagyobb arányú megjelenését. Ezen kívül a korábbi elemzések tanúsága szerint 2018-ban, legalábbis a baloldali pártok esetében, elmozdulás történt az egyéni választókerületekben (EVK) a női jelöltek számát tekintve a korábbi évekhez képest (Vajda–Ilonszki, 2021). Ezzel együtt mégis azt feltételeztük, hogy a női jelöltek szá-

mában az előválasztás nem hoz jobb eredményt, mint a korábbi évek és a pártok kapuőri szerepe a kialakított előválasztási forma miatt megmarad.

H1: Az ellenzéki előválasztás során a jelöltállításban nem érvényesülnek az egyes pártokban fellelhető korábbi jó gyakorlatok, az egyes pártokra vonatkoztatva a női jelöltek száma és aránya változatlan marad.

A kockázatok tekintetében arra fókuszálunk, hogy milyen szempontok befolyásolják az előválasztáson induló jelöltek eredményességét (győzelmet), így összességében a képviselőt megújítását. A jelöltet mi segíti, mi akadályozza? Mivel a kockázatok kapcsán elengedhetetlen a teljes jelöltsokaságot vizsgálni, az elemzés ezen a ponton érinti a férfi jelölteket is. Három jelölési kockázat mutatkozik a jelölés (ki jelöl), az indítás (hol jelöl) és a támogatás (kit jelöl) során, feltevésünk szerint a női jelöltek és az új jelöltek hátrányára.

Ki jelöl? – Az előzőekben már láttuk, hogy a szelekciót alapvetően a pártok végezték. Ez a pártelvűség, illetve a pártok közötti alkuk korlátozták a szelekció lehetőségeit, hiszen az alku során az adott pártok számára egyaránt elfogadható jelöltet kellett találni. Ez a körülmény különösen korlátozhatja a civil jelöltek indulását. A pártalkuk az előválasztási (sőt, akár még a választási) folyamat szempontjából is lényegesek: nem mellékes, hogy *hány párt támogat egy jelöltet*, hiszen a kampány – az előválasztáson is – erőforrás-igényes. A kevesebb párt által támogatott jelöltek és különösen az új vagy civil támogatással induló jelöltek még inkább ki vannak téve az intézményi és személyi erőforrás-hiánynak, előbbi alatt értve a pártok, utóbbin pedig a helyi szinten dolgozó pártelkötelezett aktivisták támogatásának esetlegességét. Ennek már az előválasztási kampányban is lehetett jelentősége, de a parlamenti választási kampányban vált nyilvánvalóvá a probléma. Nem feltétlenül vonzó egy párton kívüli új jelöltnek vagy éppen egy másik párt jelöltjének a kampányát támogatni – különösen, ha a központi pártiniciatíva is féoldalas, esetleg ellentmondásos.⁸

Hol jelöl? – A jelölési hely szempontjából érdemes felidézni néhány általános feltételt, amit akár korlátozó körülménynek is nevezhetünk. Potenciális korlátot jelentett, hogy a közös indításból következően a jelöltek száma kevesebb volt, mint a korábbi években (az 1. táblázat szerint 20 százalékkal), amikor a pártok többsége önállóan indult és saját jelölteket állított. Ezen kívül, az előző választáson, 2018-ban mindössze 15 egyéni választókerületben nyert valamely ellenzéki párt jelöltje,⁹ és bár feltételezhetően nagy elszántsággal indultak neki a pártok az előválasztási folyamatnak, a körzetek nagy része a tényleges parlamenti választási szakaszban nem ígért könnyű győzelmet (ha egyáltalán). Az EVK-eredményeket mindig a pártlistás eredmények húzzák magukkal, és a közvélemény-kutatásokból tudható volt a kormánypárti fölény. A civil és a nem párttag jelöltek indulásáról gyakorlatilag nincsenek korábbi tapasztalatok, hiszen az előző években a jelöltállítás kizárólagosan a pártok terepe volt. Azt viszont tudjuk, hogy az egyéni választókerületekben mindig

kisebb arányban szerepeltek a női jelöltek, hiszen az egyéni jelöltség – szemben a pártlistával – olyan direkt versenyhelyzetet jelent, amit – különösen egy politikailag nem korrekt, politikai abúzustól sem mentes közegben – kevésbé gondolnak megfelelő indulási terepnek a nők számára a pártok és olykor maguk a jelöltek is. Ezekkel az általános korlátozó körülményekkel együtt sem mellékes, hogy *hol indul vagy indulhat a jelölt*, hiszen ez befolyásolhatja nyeresi esélyeit. Az általános kormánypárti dominancia ellenére vannak esélyes és billegő körzetek, és az ezekben való indítás feltételezhetően nem egyformán érintette az új/régi és a női/ferfi jelöltsoportot, a képviseleti megújulás szempontjából az EVK-helyszín jellege feltételezhetően külön kockázatokkal járt.

Kit jelöl? – Végül az esélyeket befolyásolják maguknak a jelölteknek az erőforrásai – és hogy ezeket hogyan értékelik a jelöltet kereső-állító pártok, majd a választók. A sajtó, a honlapok, a jelöltek megnyilvánulásai alapján joggal állítható, hogy intenzíven zajlott a jelöltek keresése. Nem egy esetben több párt is igyekezett ugyanazt a helyileg ismert személyt megnyerni jelöltnek. Ez a jelenség felhívja a figyelmet arra, hogy a pártoknak, még a „nagy” ellenzéki pártoknak sincs feltétlenül megbízható országos lefedettsége a jelöltekkel illetően. Bázisuk sokszor területileg koncentrált, a kisebb ellenzéki pártok esetében pedig hiányzik vagy esetleges a jelöltbázis. A jelöltek erőforrásai kapcsán két megosztottság feltételezhető és mindkettő bizonytalanságot, kockázatot hordoz. A korábban már indult és régi „pártpolitikus” jelöltek nem szívesen állnak be olyan versenyhelyzetekbe, amelyek erodálhatják erőforrásaikat, adott esetben például azzal, hogy egy vesztes előválasztás a később összeállítandó pártlistán elfoglalt helyezésüket elbizonytalanítja. A korábbi években az egyéni választókerületi indítás és a listás helyezés közel párhuzamos tervezése lehetővé tette a relatív „biztonságos” indulást, mert a rosszabb választókerületi eredmény sem járt feltétlenül pozícióvesztéssel, hiszen a pártok igyekeztek a számukra fontos jelölteket biztonságba helyezni a listán. Most nem ez volt a helyzet: a lista sokkal később készült el és a több párt részvétele okán sok konfliktussal járt, nagy volt a bizonytalansági kockázat. De az új jelöltek számára is bizonytalansággal teli volt a kontextus: a helyi ismertség és a helyi pozíció – hiszen ezért váltak jelöltté – csak akkor ígért esetleges győzelmet a parlamenti választáson, ha a pártok támogatása megmarad. Ennek bizonytalansága rányomhatja a bélyegét az egész választási folyamatra. Ezt a helyzetet kiegészíti, felerősíti a helyi és az országos pozícionáltság közti eltérés. A hazai képviseleti rendszerben van egy „történetileg kódolt” konfliktus: miközben a magyar politikai rendszer szélsőségesen pártelvű, a választópolgárok igénylik a választókerületi kötődésű jelölteket/képviselőket, ami demokratikus tartalék is lehet a leromlott demokráciában (Papp, 2022). Összességében tehát a „rég” pártpolitikus-jelöltek és a pártfunkcióval vagy akár még párttagsággal sem rendelkező és gyakran helyi kötődésű jelöltek és/vagy civil jelöltek egyaránt megtapasztalhatták az új helyzet teremtette bizonytalanságot. Vagyis mindkét

jelöltcsoport számára komoly kockázatokkal járt a helyzet: a régi, beágyazott pártpolitikus jelöltek magának az ellenzéki előválasztás kockázatának (esetleges vereség) és a listaállítás körülményeiben megmutatkozó kockázatoknak (időzítés, többpárti alku) voltak kitéve, míg az új jelöltek számára az erőforrások hiánya tűnt a legnagyobb kockázatnak. A női jelöltek kapcsán feltételezésünk kevésbé egyértelmű. Korábbi kutatásaink szerint a politikában, sőt a parlamenti politikában szerephez jutó nők erőforrásaikat tekintve nem maradnak el a férfi politikusoktól, lényegében ugyanazt a politikai utat járják be. Több göröngy, kevesebb csúcspozíció jut nekik, de politikai erőforrásokat tekintve nem maradnak el a férfi társaiktól – legalábbis a baloldali pártok esetében.

Az előbbiek alapján a kockázatokra vonatkozó hipotézisünk a következő:

H2: Az ellenzéki előválasztás során a jelöltbázis megújítása számos kockázatot rejt. Feltételezésünk szerint kisebb lesz a nők és az új jelöltek párttámogatottsága, hátrányaik valószínűleg megmutatkoznak a körzet megválasztásában is. Ugyanakkor a nők esetében nem várhatók csekélyebb erőforrások és így kockázatok.

Utolsó hipotézisünk a hatásra vonatkozóan lényegében az előzőek összegzése. Ugyan az ellenzéki választók elérése és mobilizálása tekintetében sikeresnek tekinthető az előválasztás, a női jelöltállítás eredményei tekintetében visszafogottabb hatást várunk. Egy korábbi elemzés szerint (Tóka–Popescu, 2021: 686.) a nők aránya az előválasztáson valamivel magasabb volt – mind a jelöltek, mind az előválasztáson nyertes jelöltek között –, mint az összes ellenzéki jelölt között az előző parlamenti választáson, de a tényleges hatást tekintve fontos az előválasztási folyamat dinamikájának elemzése. Ez a vizsgálat elengedhetetlen a folyamat egészének értékelése szempontjából.

H3: A nők nem lesznek eredményesebbek az előválasztáson, mint a férfiak, és ezt várjuk az új jelöltek esetében is.

ADATOK, ELEMZÉS

Célellentétes?

Hogyan hatott a pártok előválasztási összefogása? Pozitív-e az eredmény a korábbi választási évekhez képest? Bár 2014-től az új választási rendszerben zajlik a szavazás, mégis érdemes a 2010 után kialakuló domináns egypártrendszer időszakáról néhány összefüggésre felhívni a figyelmet. A korábbi három választás alkalmával a 2021-ben közösen induló pártok összes jelöltje között a nők aránya csekély volt, a vizsgált pártok jelöltjeinek átlagosan alig ötöde (a Jobbik nélkül átlagosan negyede) volt nő. Az egyes pártok között persze vannak eltérések a női jelöléseket illetően, például – ahogy már korábban említettük – szinte mindig az LMP állította a legtöbb női jelöltet az összes jelöltjéhez képest. Az egyéni választókerületi jelölés árulja el a legtöbbet a nők párton belüli helyzetéről, hogy mennyire vannak (közel) egyenrangú helyzetben a

férfiakkal, hiszen az megerősíti hajlandóságukat az egyéni megmérettetéshez. Az egyéni választókerületekben a női jelöltek lényegesen kisebb köre méretette meg magát. 2010-ben 5 százalék alatt és 2014-ben csak kevéssel 10 százalék fölött volt a női jelöltek aránya a baloldali pártok körében az EVK-kban. 2018-ban azonban 20 százalékhoz közelített ez az érték – a DK kiugró eredményének köszönhetően.¹⁰ A Jobbik esetében 4 százalék körüli volt az első két választáson ez az érték, 2018-ban pedig 7,5 százalék (1. táblázat). Összességében az előválasztáson az EVK-jelöltek körében 22,5 százalékra nőtt a nők aránya, a változás minden párt esetében pozitív volt. A Jobbik részvétele az ellenzéki előválasztásban az átlagot tekintve tehát nem „hátráltatta” a női indulási arányokat.

1. táblázat. Az indítás – összevetve a 2018-as parlamenti választás EVK-s adataival, összes és nő

Választott frakció	2021-es előválasztás (EVK)			2018-as parlamenti választás (EVK)		
	összes jelölt		női jelölt	összes jelölt		női jelölt
	száma (fő)	száma (fő)	aránya (%)	száma (fő)	száma (fő)	aránya (%)
DK	61	19	31,1	46	14	30,4
Jobbik	55	6	10,9	106	8	7,5
LMP	25	6	24,0	106	18	17,0
Momentum	61	14	23,0	87	15	17,2
MSZP	39	10	25,6	58	11	19,0
Párbeszéd	12	2	16,7			
Összesen	253	57	22,5	316	51	16,1

Megjegyzés: A jelöltek egy része (16 fő) a parlamenti választáson való győzelme esetén az ÚVNP/„a hat párt valamelyike” formában jelölte meg a frakcióhoz való csatlakozási szándékát arra az esetre, ha nem alakulna a parlamentben az ÚVNP-nek saját frakciója. Ezen személyek másodlagos frakciópreferenciái a következőképpen alakult: 8 fő LMP, 3 fő Jobbik, 2-2 fő DK és Momentum, 1 fő Párbeszéd.

Forrás: NVI és Előválasztás 2021 adatai alapján saját számítások

A fenti táblázat a pártok 2018-as parlamenti, illetve a 2021-es előválasztási (női) jelöltindításait összegzi. 2018-ban az MSZP és a Párbeszéd kivételével a pártok külön állítottak jelöltek¹¹ így a pártok által indított egyéni választókerületi jelöltek száma kevésbé irányadó, bár mindenképpen említést érdemel, hogy akkor csak két párt (Jobbik, LMP) tudott mind a 106 egyéni választókerületben jelöltet állítani. A 2021-es adatoknál a párt-hovatartozás azt jelöli, hogy az induló jelölt melyik frakcióba kíván beülni, ha a parlamenti választáson beke-

rülne az Országgyűlésbe. A táblázatok – a későbbiekben is – az előválasztáson ténylegesen induló jelöltekre vonatkoznak, az előzőleg visszalépőket nem tartalmazzák. A pártok erőviszonyait illusztrálják a táblázat abszolút számai: az előválasztáson a legtöbb jelöltet a DK és a Momentum indította, az induló jelöltek közel felét e két párt adta. A harmadik helyen a Jobbik szerepel a jelöltek valamivel több, mint ötödével. E pártoktól leszakadva az MSZP, az LMP és a Párbeszéd együttesen a jelöltek 30 százalékát állította. Látható, hogy összességében a DK és a Momentum volt a legeredményesebb, a jelöltek közel negyede ezeket a frakciókat választotta volna győzelme esetén, tőlük kevéssé maradt le a Jobbik. A pártokat tekintve a legnagyobb arányban a DK jelöltjei között találhatunk nőket (31,1%), ezt az MSZP (25,6%), majd az LMP (24,0%) követi.

Bár az ellenzéki pártok 2018-hoz képest kevesebb jelöltet állítottak az előválasztáson, több női jelöltet indítottak el az egyéni választókerületekben, számukat és arányukat (+6,4 százalék) tekintve is. Mindegyik vizsgált pártnál (az MSZP–Párbeszéd által összesített adatok esetében is) nőtt az előválasztáson elindított női jelöltek aránya. A pártok összefogása tehát nem hátráltatta a nők EVK-beli jelöltállításának esélyeit. Az egyszerű számok mögött azonban számtalan egyéb szempont mérlegelendő a nők és az új jelöltek helyzetének és esélyeinek pontos értékeléséhez.

Kockázatos?

A fentebb már említett három kockázati szempontot tekintjük át (az indító pártok száma, a körzet jellege és a jelöltek erőforrásai szerint) a jelöltszempont megújulására és a nők arányaira figyelemmel. A jelöltek neme és korábbi indulása között nincs szignifikáns kapcsolat, (a férfi jelölteknek valamivel több, mint fele, a női jelölteknek közel kétharmada volt új jelölt), ezért a továbbiakban az elemzés során külön kezeljük a női és az új jelöltszempontot.

a) Ki a támogató?

Először a régi versus új jelöltek számát/arányát nézzük meg, és erre a két csoportra tekintve vizsgáljuk, hogy miben különböznek a támogató pártok számát illetően – azon feltételezés alapján, hogy a több támogató párt a jelölt esélyeit is növelheti; kérdés, hogy az új jelölteket és a női jelölteket kevesebb párt támogatja-e? Először csak az alapadatokat tekintve, várakozásainkhoz képest nagyobb arányt képviseltek az új jelöltek: a 253 egyéni választókerületi jelölt közül 144 fő (56,9%) nem indult a 2018-as választáson, tehát az előválasztás jelölt-mobilizáló hatása egyértelmű. Az 1. táblázatban már említett 57 fős női jelöltszám (22,5%) ehhez képest nem átütő eredmény, de mint láttuk, meghaladja a korábbi női indulási arányokat.

Hozzátehetjük, hogy a jelöltek között relatív magas arányban vannak párt-hoz szorosan nem kötődő vagy akár párttagsággal sem rendelkező jelöltek (utóbbiak aránya 30%). Az új jelöltek magas aránya egyszerre hordoz pozitív és kritikus tartalmat: eredmény, hogy a nehéz terepen (csekély valós választási eséllyel kecsegtető választókerületben) is voltak vállalkozók a feladatra, viszont az is megmutatkozik, hogy a pártok valójában elengedték a választókerületek nagyobb részét, azokat, ahol nem reménykedtek a sikerben. Ez abból derül ki, hogy az adott körzetekben milyen számban támogatták a jelölteket. Az új jelöltek és a régi jelöltek párttámogatása, vagyis az, hogy átlagosan hány párt támogatta az előválasztáson az egyes személyek jelöltként való indulását, meglehetősen különbözik.¹² Az új jelöltek esetében az átlagos párttámogatottság 2,8, a már korábban (tehát 2018-ban is) indult jelölteknél pedig 3,8. Az új és a régi jelöltek párttámogatottságában az eltérés jelentős.

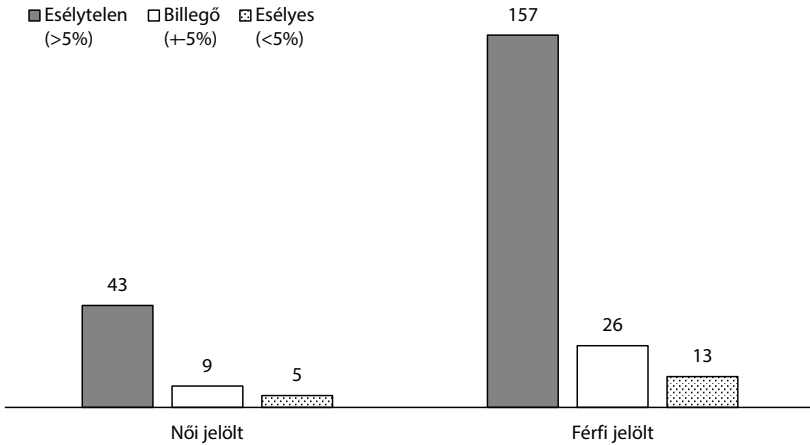
Kutatási kérdésünkkel összhangban azt is megnéztük, hogy a párttámogatásban megmutatkozó általános eltérések megjelennek-e a nemek között is, azonban nem találtunk szembetűnő eltérést a nemek között. Mind a női, mind pedig a férfi jelöltek átlagos párttámogatottsága 3,2.

A jelöltek civil háttérét is fontosnak tartjuk azon az alapon, hogy az új jelöltek bevonásában a civil szervezeteknek is lehetett szerepe. A jelöltek civil szervezetek általi támogatottságát, vagyis azt tekintve, hogy a támogató pártok között megjelennek-e a civil szervezetek, gyenge ($p = 0.05$) szignifikáns kapcsolatot találtunk az új és a régi jelöltek hivatalos civil támogatóinak arányait illetően, a régi – tehát már 2018-ban is induló – jelöltek előnyére. A 2018-ban már szerepet vállaló jelöltek 40 százaléka, az először az előválasztáson indulók 30 százaléka mögött voltak civil támogatók. Ez meglepő, mert azt vártuk, hogy az először indulók háttérben markánsabban megjelenjen majd a civilek. Ugyanakkor, az életrajzok áttekintése után ez a kép árnyalódott, mert azok tanúsága szerint az új jelöltek valamivel több mint 40 százalékánál találtunk civil mozgalmi tapasztalatot ($p = 0.053$). A női és férfi jelöltek között viszont nincs szignifikáns eltérés abban, hogy volt-e civil támogatójuk vagy sem: a férfi jelöltek valamivel több mint harmada, a női jelöltek valamivel kevesebb, mint harmada esetében találtunk civil támogatókat.

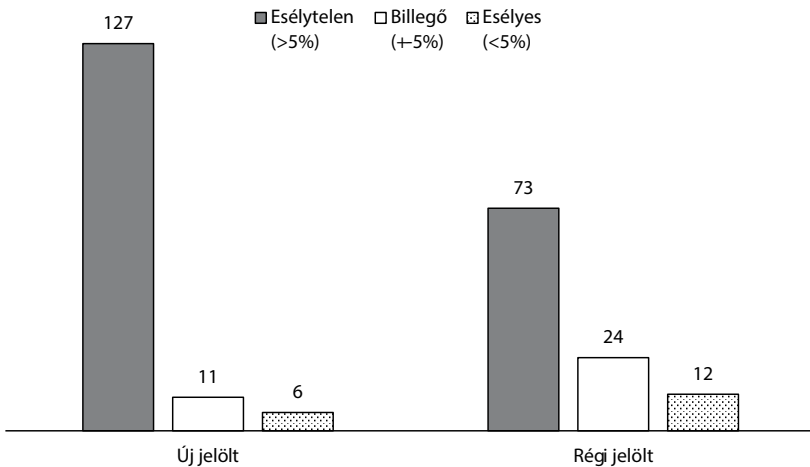
b) Hol indulnak?

Az új jelöltek és a női jelöltek szempontjából nem pusztán az jelent kockázatot, hogy kevesebb párt támogatja őket (ahogy az előbbi bekezdésben láttuk), és így feltételezhetően kevesebb erőforrás áll rendelkezésükre az előválasztási (és perspektivikusan a választási) kampányban, hanem az is, hogy milyen körzetben indítják el őket. Kérdés, hogy megfigyelhető-e jelölési hierarchia a régi jelölt/új jelölt, illetve a női jelölt/férfi jelölt vonatkozásában, vagyis, hogy az esélyesebb helyekre kevésbé kerülnek női és új jelöltek. A jelöltekhez hozzárendeltük az egyéni választókerületek esélyes/billegő/esélytelen voltát. A vá-

lasztókerületek besorolása a 2018-as parlamenti választási eredmények alapján történt aszerint, hogy az adott választókerületet a Fidesz–KDNP vagy az ellenzéki jelölt nyerte, és milyen aránnyal.¹³ E felosztás szerint 18 jelölt indulhatott esélyes, 35 billegő és 200 esélytelen körzetben. Míg a három körzettípusra vonatkoztatva a nők és a férfiak között nem találtunk, addig az új jelöltek és a régi jelöltek indítási helyét illetően szignifikáns eltérést találtunk (lásd a 3. és 4. ábra).

3. ábra. A női és férfi jelöltek megoszlása az egyes körzettípusokban (fő)

4. ábra. Az új és régi jelöltek megoszlása az egyes körzettípusokban (fő)

c) Kik indulnak?

A politikai sikerben meghatározó jelentőségűek a politikai erőforrások, bár lehetnek olyan személyes erőforrások (akár a körzetben egy olyan hivatás gyakorlása [pl. kórházigazgató], akár a családi háttér [pl. a körzetben jól ismert, régi családi kapcsolatrendszer]), amely rásegíthet ezekre. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy hazánkban a választók pártpreferenciái húzzák magukkal az egyéni választókerületi eredményeket, így most lényegében ennek „próbáját” végezzük el az előválasztást illetően, azzal a kérdéssel, hogy miként élnek a pártok a jelöltek erőforrásaival az indításkor, mennyire kalkulálnak azokkal. Elemzésünk során a következő intézményileg is leírható szempontokat vettük számításba, amelyek adott esetben segíthetik a jelölt sikeres választási szereplését (mivel az ismertséget, támogatást biztosít számára, így több „mozgósításra” képes): az előválasztás idején a jelölt parlamenti képviselő, polgármester, helyi önkormányzati képviselő, (országos vagy megyei) pártvezető, párttag.¹⁴ Ezen kívül a sikeres választási szereplés esélyét növelheti, ha az induló jelöltet a választók már ismer(het)ik az előző parlamenti választás kampányából, ezért megnéztük, hogy mely jelöltek indultak el a 2018-as parlamenti választásokon, illetve kik indultak el ugyanabban az egyéni választókerületben, mint a 2021-es előválasztáson. További esélynövelő tényezőként vettük számításba az előválasztás során, ha a jelöltet civil szervezet is támogatta.

Azt találtuk, hogy a jelöltek döntő többsége (71,1%) párt tagja volt, 36 százaléka volt pártvezető, sokuk indulását (34,4%) hivatalosan is támogatta valamely civil szervezet. A választott politikai pozíciókat tekintve a jelöltek közel 40 százaléka polgármesterként vagy önkormányzati képviselőként tevékenykedett valamely helyi testületben. Az előválasztáson parlamenti képviselői pozícióból indult az összes ellenzéki jelölt 18,2 százaléka. A jelöltek egy nem elhanyagolható hányada (43,5%) részt vett a 2018-as parlamenti választásokon, ráadásul közel negyedük ugyanabban a választókerületben indult újra, ahol korábban már megmérettette magát.

A fenti szempontokat vizsgálva külön a női és az új jelölteken belüli arányokat szemlélteti a 2. táblázat leíró statisztikája. Lényeges (10 százalékpontot is meghaladó) különbség van a nemek között a helyi választott testületi pozíciókat tekintve: míg a női jelöltek 26,4, addig a férfiak 37,9 százaléka volt polgármester vagy helyi önkormányzati képviselő. Továbbá a férfi jelöltek csoportján belül nagyobb arányban vannak azok, akik a 2018-as parlamenti választáson is indultak. A női jelöltek egyetlen szempont, a párttiszttség tekintetében előzik meg valamivel a férfi jelölteket (nem szignifikáns mértékben). Ezzel a jelenséggel korábbi kutatásainkban már találkoztunk: a párttisztságokban nem feltétlenül alulreprezentáltak a nők. Míg a női jelöltek esetében csak a 2018-as indulás tekintetében volt szignifikáns az érték (vagyis többen vannak a női jelöltek között az új indulók, amit már korábban megállapítottunk), az új jelölteket három aspektus is szignifikáns mértékben megkülön-

bözteti a régi jelöltektől: a civil szervezeti támogatottság, párttagság, pártvezetői háttér.

2. táblázat. Az összes jelölt erőforrásai (százalék)

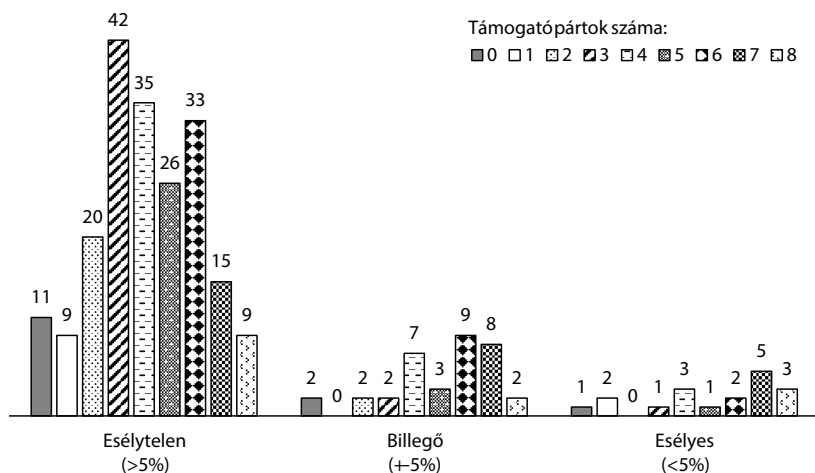
Erőforrás	összes jelöltön belül (n = 253)	Arány a(z)	
		női jelölteken belül (n = 57)	új jelölteken belül, (n = 144)
Civil szervezet a támogatók között	34,4	31,6	29,9**
Párttag	71,1	66,7	40,3***
Pártvezető (országos vagy megyei)	36,0	38,6	22,9***
Polgármester	5,1	1,8	5,6
Nem helyi önkormányzati képviselő	32,8	24,6*	31,3
Parlamenti képviselő	18,2	17,5	–
2018-ban jelölt volt	43,1	33,1*	–
2018-ban azonos EVK-ban volt jelölt	24,5	17,5	–

* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$ *** $p < 0,01$

Forrás: Előválasztás 2021, NVI és az Országgyűlés honlapja adatai alapján saját számítások

Mindennek alapján egy kilenc elemű additív indexet hoztunk létre a fentiekben nevesített, a jó választási szereplést valószínűsítő nyolc tényezéből (minden elemhez 1–1 pontot rendelve), amit kiegészítettünk az adott jelölt párttámogatóinak számával (0–2 pont).¹⁵ A kapott index átlagértéke 4,3 pont volt, a női és a férfi jelöltekre vonatkozó átlagos indexértékek (4,1, illetve 4,4 pont) nem térnek el egymástól jelentősen (a szórás értéke mindkét nem esetében 2,1). Az új jelöltek erőforrásindexe 3,0, a régi jelölteké pedig 6,1 – az eltérés a korábban indulókhöz képest szignifikáns ($p = 0.001$).¹⁶

Kapcsolatot találtunk a jelölti erőforrások és a körzet típusa között (Cramer's $V = 0,016$). Az alábbi ábra két fontos összefüggésre hívja fel a figyelmet. Egyrészt illusztrálja, hogy az esélytelen körzetekben jelentős erőforrásokkal bíró jelöltek is indultak, ami nem is lehetett másként, hiszen a körzetek túlnyomó többsége az esélytelen csoportba tartozik. Ugyanakkor az esélytelen körzetek normál erőforrás-eloszlásához képest mind a billegő, mind az esélyes körzetek a magasabb erőforrás-értékek felé húznak, vagyis a több erőforrással bíró jelöltek inkább kaptak helyet billegő vagy esélyes körzetekben.

5. ábra. A jelöltek erőforrásindexeik szerinti megoszlása az egyes körzettípusokban (fő)

Az előzőek alapján összegezzük, hogy ténylegesen milyen szempontok mentén értelmezhetőek a 253 jelölt vonatkozásában az indítási kockázatok és megjelenik-e a gender alapú, valamint az új jelölt/régi jelölt alapú eltérés. A két csoport vonatkozásában eltérően mutatkoztak meg a kockázatok a támogató pártok száma, az indított hely (esélyes, billegő, esélytelen) jellege és az erőforrások tekintetében is. Az alábbi 3. táblázat egyszerűen mutatja be az összefüggést, ahol a + jelentős, szignifikáns kapcsolatot, a – az összefüggés hiányát jelöli. A politikai erőforrások közül azokat nevesítettük, ahol az eltérés jelentős volt.

3. táblázat. A jelölési kockázati szempontok összegzése

Kockázati tényezők	női jelöltek	új jelöltek
támogató pártok száma	–	+
körzet jellege	–	+
személyes erőforrások		
helyi pozíciók	+	–
civil támogatás	–	+
párttagság	–	+
pártvezető	–	+
nem indul 2018-ban	+	+

Levonhatjuk a következtetést, hogy míg az új jelöltek a régi jelöltekhez képest minden jelölt szempont alapján jelentős korlátokkal találkoztak, addig a nők esetében csupán két politikai erőforrás tekintetében mutatkozott különbség a férfiakhoz képest – bár ez nem befolyásolta azt, hogy mekkora párttámogatást kaptak.

Hatástalan?

A hatást tekintve két lépést tekintünk át: hogyan szerepeltek az érintett jelöltek az előválasztáson és a parlamenti választáson. Megmaradnak-e a fent azonosított magyarázó erejű eltérések, illetve milyen egyéb szempontok bukkannak fel az eredményeik vizsgálatánál. Az előválasztáson végül a 106 EVK-ban 22 nő és 44 új jelölt nyert jogosultságot a tavaszi választásokon való indulásra.¹⁷ A 4. táblázat számszerűsíti sikermutatóikat.

4. táblázat. Az előválasztáson és a parlamenti választáson induló és nyertes jelöltek (fő, százalék)

	összes jelölt száma	női jelölt száma (aránya)	új induló
Előválasztáson induló	253	57	144
Előválasztáson nyertes	106 (42%)	22 (39%)	44 (31%)
Parlamenti választáson EVK-nyertes	19 (18%)	3 (14%)	2 (5%)

A női jelölteket illetően nincs jelentős eltérés: az összes jelölt 42 százaléka győzött az előválasztáson és 18 százaléka a parlamenti választáson, a nők esetében a két adat 39, illetve 14 százalék. A csekély eltérés nem meglepő, hiszen alig találtunk jelentős különbséget a nők jelölési mintázatában a férfiakéhoz képest. Az új jelöltek több szempontból is hátránnyal indultak, ehhez képest meglepő eredmény az új jelöltek kb. egyharmados győzelmi aránya az EVK-kban és az is, hogy még a parlamenti választás során is két új jelölt sikerrel járt.

Kérdés, hogy az előválasztásnak lehet-e valamilyen szerepet tulajdonítani a parlamenti választási eredményekben kifejezetten a jelölés során megtapasztalt kockázatok alapján. Például más-e a 19 nyert és a 87 nem megnyert körzet jelölési, előválasztási kontextusa, figyelemmel a feljebb már áttekintett szempontokra? A nyertes jelöltek többsége (17 fő) nem először indult a parlamenti választásokon, közülük 15-en már a 2018-as választáson is EVK-ban, 11-en (az összes nyertes jelölt 58 százaléka) ráadásul a 2022-es indulási helyével meggyező EVK-ban indult. Ugyanezek az arányok a vesztes jelöltek esetében jóval alacsonyabbak. Alig több, mint a felük (52%) volt jelölt a 2018-as parlamenti választásokon, 40 százalékuk volt EVK-s jelölt és csupán 31 százalékuk indult ugyanabban az EVK-ban. A politikai erőforrásokat tekintve különbség van a nyertes és a vesztes jelöltek indexeinek mind az átlagát (6,3 vs. 5,1), mind a móduszát tekintve (7 vs. 6). Az index egyes elemeit vizsgálva két pozíciónál, nevezetesen a parlamenti képviselői és a pártvezetői pozíciónál találtunk jelentős különbséget a két csoport összetételében. A nyertes jelöltek között mindkét pozíció felülreprezentált.

Általánosan tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a jelöltek politikai erőforrásai meghatározóak voltak a parlamenti győzelmükben, ami szorosan összefüggött a támogató pártok számával és a jelölés helyével. A nyertes jelöltek átlagosan eggyel több párt támogatta, a támogató pártok átlagos száma a nyertes jelölteknél 5,1, míg a vesztes jelölteknél 4,2. Az egyes körzettípusoknál részben a „papírforma” jött be, ha azt nézzük, hogy az ellenzéki jelöltek mind a 9, számukra esélyes választókerületben nyertek, amihez hozzájött további 9 billegő körzetes győzelem, ami egyben a billegő körzetek 56 százalékanak megnyerését jelenti. Ezek az összefüggések lényegében hasonlóak, mint a korábbi választásokon, az előválasztás kontextusából adódóan a támogató pártok száma jelent adalékot. A több párt által támogatott, jelentős politikai erőforrásokkal bíró és esélyes körzetben induló jelöltek hozták a parlamenti mandátumot. A parlamenti eredmények döntően a pártok és az erős jelöltek domináns és összekapcsolódó szerepére hívják fel a figyelmet. A jelölési folyamat feltárása tehát kiegészíti, bár közvetlenül nem magyarázza a parlamenti választási eredményt. A részletek további szempontokra is felhívják a figyelmet, amelyek direkt összefüggésbe hozhatók az előválasztással. Két aspektust említünk, egyet az új jelöltekre, egyet a női jelöltekre vonatkozóan.

Az először induló jelöltek között két férfi tudta megnyerni a körzetet (Jámbor András és Barkóczi Balázs), egyikük, Jámbor András esélytelen választókerületben járt sikerrel.¹⁸ Az új civil jelölt győzelme felhívja a figyelmet a helyi és mozgalmi erőforrások jelentőségére, amire ténylegesen az előválasztási forma nyújtott lehetőséget, igaz elemzésünk bemutatta ennek korlátait. Természetesen nem lehet abszolutizálni ezt a körülményt, hiszen a körzet esélytelen volta ellenére az ellenzék által az önkormányzati választáson „megnyert” és az előválasztáshoz szokott körzetről volt szó. Ez azt valószínűsíti, hogy komoly és hosszas előkészítő munka hozhat esélyt a választási győzelemre a pártoktól független új jelöltek számára. Ezt megerősíti az a körülmény, hogy a lista első helyén szereplő, EVK-ban is induló Márki-Zay Pétert leszámítva az új jelöltek az ellenzéki lista mandátumra esélytelen helyein szerepeltek, tehát csak önálló körzeti teljesítményükben bízhattak.

Az EVK-beli jelöltek listás helyezéseinek szempontja a női jelöltek kapcsán is jelentőséggel bír. Először induló női jelölt nem nyert a parlamenti választáson, mindhárom EVK-mandátumot szerzett női jelölt indult már korábban, ketten közülük parlamenti képviselők is voltak (Kunhalmi Ágnes az MSZP és Szabó Tímea a Párbeszéd színeiben, Orosz Anna, a Momentum tagjaként nem új induló, de új képviselő). Kapott szavazatarányaik nem különböznek a férfiakétól, illetve ahogy a 4. táblázat mutatta, a nők nyerési arányai csekély mértékben tértek el az összes jelölt nyerési arányaitól, mind az EVK-s győzelem, mind a parlamenti győzelem esetében. Mégis joggal beszélünk a hatás elmaradásáról, hiszen a 22,5 százalékos jelöltarány (253 főből 57 nő) meghaladta a korábbi parlamenti választás EVK női jelöltarányát, a parlamenti mandátum-

szám viszont alig változott: az 2018-as választás után 12 nőnek lett mandátuma a későbbi ellenzéki előválasztás pártjaiban, a 2022-es parlamenti választás után a női mandátumok száma 13.

Az előválasztás választott formája és folyamata hátrányokkal járt a női jelöltek szempontjából akkor is, ha az EVK-s jelölési folyamat vizsgált kockázatait illetően alig találtunk jelentős hátrányokat. A forma tekintetében hátrányosnak tekintjük az előválasztás egyfordulós többségi voltát, a folyamat tekintetében pedig az EVK-beli jelölés és a listás jelölés alapvető elválasztását. Bár ezeket a lépéseket részben a választási rendszer „kényszerítette ki”, alkalmazásuk során domináltak a pártszempontok. Az egyfordulós versengő választás bizonyítottan hátrányos a női és általában a kisebbségi jelöltek számára. Ezen kívül a listán egyértelmű volt a nők hátránya, mivel az egyéni választókerületekben mandátumot szerző három nő kifejezetten hátul volt a listán,¹⁹ az ő bejutásukat jóformán egyetlen lapra tették fel a pártok. Bár mindhárman pártjuk meghatározó tagjai (vezetői) – az előválasztáson nyertes többi női jelölthez hasonlóan – a közös ellenzéki országos listán nem befutó pozíciókat kaptak. Ugyanakkor az országos listáról bejutott ellenzéki női képviselők egyike sem indult egyéni választókerületben a 2022-es választásokon, vagy azért, mert az előválasztáson nem nyert jogot az indulásra vagy ott el sem indult. Ezzel megerősítést nyert az a feltevésünk, hogy az egyéni választókerületi indulás és a listaállítás közötti időbeli és politikai „szakadék” a pártok dominanciáját tartotta fenn és bizonytalansági tényezőt jelentett a jelöltek számára, különösen a női jelöltekre. Megállapításunk megerősítést nyer a 2018-as adatokkal összevetve is. Míg 2022-ben az országos lista 57., már mandátumot nem eredményező helye volt az első, amit olyan női jelölt (Szabó Rebeka) foglalt el, akinek volt EVK-indulása is,²⁰ addig 2018-ban az egyéni választókerületben indított nők többsége az 50. helyezés előtt szerepelt a listákon. 2022-ben tehát az EVK-s női jelöltek a lista mandátumra teljesen esélytelen helyekre kerültek – jöllehet 2018-ban a pártok a mostaninál nagyobb szabadságot élvezve, maguk állították össze saját listáikat. Áttörésről tehát távolról sem beszélhetünk. Az előválasztás nem eredményezett alapvető változást sem a női képviselők számában, sem az arányában.

ÖSSZEGZÉS

Ahogy a bevezetőben összefoglaltuk, az előválasztás meghirdetett céljai között az ellenzéki pártok legitimitásának erősítése, a képviselőlet megújítása és az autoritalizálódó rendszer ellenében egy eredményes választási kihívás felépítése szerepelt. Az ellenzéki pártok továbbra is súlyos legitimációs deficittel küzdenek, a domináns párt leváltása nem sikerült. Mindez ugyan nem kivételes, hiszen a nemzetközi tapasztalatok sokasága pontosan megmutatja, hogy

milyen kockázatokkal járhat az előválasztás a pártok számára, sőt a parlamenti választási eredmény sem kizárólagos értékmérője az előválasztás intézményének. Mégis hogyan értékelhető az előválasztás a jelöltek kiválasztása, esélyei és eredményei alapján?

Az intézmények soha nem gendersemlegesek, és amikor valamilyen új intézmény alakul, valójában „beágyazott újítással” (nested newness) van dolgunk, a korábbi (vagy adott esetben ezzel párhuzamosan működő) intézményi keretek befolyásolják az új intézmény működését is (Mackay, 2014). Ezt a szempontot erősíti az ellenzéki előválasztás tapasztalata. Előzetes feltételezésünkkel ellentétben a női jelöltek száma és aránya, az egyes pártokon belül is nőtt, azonban hiába a számszerű növekedés, ha az végül hatástalan marad (H1). Az összes jelölt számán belül a nők aránya (22,5%) lényegében változatlan maradt az előválasztást megnyerő jelöltek között (20,1%), amely arány azonban lecsökkent a parlamenti választáson EVK-mandátumot szerző ellenzékiek körében, mikor 22-ből csupán három nő szerzett mandátumot (ez az EVK-ban megválasztott ellenzéki képviselők 15,8 százalékát jelenti). Bár az országos listát nem elemeztük mélyrehatóan, az, hogy végül csupán egy fővel nőtt a parlamentben a női képviselők száma, részben az EVK-ban induló női jelöltek második bejutási esélyének hiányából, valamint általában is a női jelöltek listákon való előnytelen szerepeltetéséből fakad. Mindez történt annak ellenére, hogy a férfiakhoz képest a nők nem rendelkeztek csekélyebb politikai erőforrásokkal (kivéve a helyi pozíciókat). Bár a kapott párttámogatásban nem találtunk a nők és a férfiak között különbséget, a körzetek elosztásánál a nők az esélyes és a billegő körzetek alig több, mint negyedében szereztek indulási jogot – így ott inkább hátrányt szenvedtek (H2). Az új jelöltek jelentette nagyobb jelölési kockázat megmutatkozott (negatívan) mind a kapott párttámogatásban, mind a választott/kapott körzet típusában (H2). Kevés új jelölt kapott esélyt az esélyes/billegő körzetekben való indulásra, új jelölt mindkét körzettípus harmadában indult csak.

Összességében tehát megállapítható, hogy az előválasztás nem hozta el a várt eredményt, eredeti céljával ellentétben nem valósult meg a képviselet megújítása (H3). Az előválasztás választott formájában a pártok szerepe kizárólagos volt a jelöltek előzetes kiválasztásában és domináns volt esélyeik befolyásolásában. Így bár a korábbi választásokhoz képest az előválasztáson arányaiban több női jelölt indult, esélyeiket nem növelte az előválasztás, a képviseleti hatás elmaradt. Hasonlóképpen az új jelöltek megjelenése és előválasztási sikere szerény eredményt hozott. A korábban már említett intézményi szempontok (az előválasztás egyfordulós többségi volt, a listaállítás elválasztása az előválasztási eredményektől) sem segítették a jelölt csoport megújulását a nők és az új jelöltek esetében sem.

JEGYZETEK

- ¹ Ezúton mondunk köszönetet írásunk két bírálójának, akik javaslataikkal hozzájárultak kutatási eredményeink bemutatásához.
- ² Ennek választási következményeiről és lényegében kudarcáról lásd Böcskei (2023).
- ³ *multi-stage mixed primary framework* (lásd erről: Kenig et al., 2015; és Kenig–Pruysers, 2018)
- ⁴ Egyetlen példát találtunk arra, hogy ellenzéki pártok közösen kezdeményezzenek előválasztást a választások előkészületeként, mégpedig Hong Kongban 2020-ban, de az esemény körülményeiben és következményeiben alig összehasonlítható a hazai esettel. Lásd Davis (2022).
- ⁵ A miniszterelnöki jelöltállításra, ami bár genderszempontról is külön tanulmányt érdemelne, nem térünk ki. Amíg a közeg olyan mértékben (mélységben) „gendered”, mint az a hazai politikában tapasztalható, minden női szereplő tevékenységének – sikerüknek és kudarcuknak egyaránt – szimbolikus jelentősége van. A női miniszterelnök-jelölés szimbolikus üzenetét – hogy egy sikeres, felkészült, elismert nő vesz részt a legmagasabb politikai pozícióért folyó küzdelemben – elhalványította a családi kötődés, amit a kormányzati média maximálisan kihasználta. A női szerepek jelentőségének bemutatása és érvényesítésének tekintetében ez kudarc.
- ⁶ A fogalom az intézményeken (adott esetben a pártokon) belüli nemek közötti rendszerszintű egyenlőtlenségre utal. A ‘gendered institution’ fogalmára először lásd Acker (1992).
- ⁷ A 106 körzet közül 20-ban a DK és Jobbik vagy Jobbik és DK sorrendje alakult – ezt követték különböző gyakorisággal és sorrendben más pártok együttműködési mintázatai.
- ⁸ Azóta már nyilvánosan elhangzott: „annyit tettünk, amennyit kértek tőlünk” – mondta Gyurcsány Ferenc (Partizán, 2022). Amikor a miniszterelnök-jelölt javasolta neki a háttérben maradáást, a DK lényegében a választókerületi kampányt is lefújta azokban a kerületekben, ahol nem saját jelöltjei voltak esélyesek. Szintén ebben a témában például: Kerényi (2021).
- ⁹ 14 EVK-ban nyertek az „ismert” pártok jelöltjei, illetve a 15. EVK Mellár Tamásé lett, aki 2018-ban függetlenként indult.
- ¹⁰ Ebbe már beleszámítottuk a mandátumhoz akkor még nem jutó Momentum jelöltjeit is.
- ¹¹ Közvetlenül a 2018-as parlamenti választások előtt számos visszalépés történt az ellenzéki pártok megállapodása nyomán. Ezekről részletesen lásd például a Mércé gyűjtését (Pap, 2018).
- ¹² A támogató pártok maximális száma nyolc.
- ¹³ Korábbi elemzéseinkben a 8 százalékos határt alkalmaztuk a billegő körzetek lehatárolására. A politikai polarizációra és az előző két választásra figyelemmel most szorosabb határt vontunk, 5 százaléknál húztuk meg a billegő körzethatárt. (Lásd az előzményekre Tóth–Ilonszki, 2015).
- ¹⁴ Nem feltétlenül csak a hat előválasztást szervező pártra vonatkoztatva, hanem bármely párt tagja-e. Így kódolásra kerültek azok a jelöltek is, akik adott esetben az MLP, az Új Kezdet, az ÚVNP vagy a Változást Akaró Szavazók Pártjának tagjai.
- ¹⁵ 0: nem támogatta párt, 1: három vagy annál kevesebb támogató párt, 2: több, mint három támogató párt.
- ¹⁶ Meg kell jegyezni, hogy 14 induló egyáltalán nem rendelkezett az általunk felmért erőforrásokkal, egy részük függetlenként indult, más részük ugyan élvezte egy párt támogatását, de még párttag sem volt az öt támogató pártban. Hasonlóképpen 14 indulónak volt a legmagasabb értékű, 8-as erőforrás-indexe, közülük legtöbben a Jobbik soraiból kerültek ki.

- ¹⁷ A parlamenti választásokra az induló női jelöltek száma 23-ra nőtt egy, a Párbeszéd pártnál történt személycseréje következtében.
- ¹⁸ Itt 2018-ban 8,34 százalékpont volt a különbség az első két jelölt között (Bp., OEVK 6).
- ¹⁹ Szabó Timea: 93. hely, Kunhalmi Ágnes: 140. hely, Orosz Anna: 224. hely.
- ²⁰ Az országos lista utolsó helyezése, ami még mandátumot eredményezett a választásokon: 38. hely.

IRODALOM

- Acker, Joan (1992): From Sex Roles to Gendered Institutions. *Contemporary Sociology*, Vol. 21, No. 5, 565–569. <https://doi.org/10.2307/2075528>
- Ágh, Attila (2016): The Decline of Democracy in East-Central Europe: Hungary as the Worst-Case Scenario. *Problems of Post-Communism*, Vol. 63, No. 5–6, 277–287. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113383>
- Astudillo, Javier–Klaus Detterbeck (2020): Why, sometimes, primaries? Intraparty democratization as a default selection mechanism in German and Spanish mainstream parties. *Party Politics*, Vol. 26, No.5, 594–604. <https://doi.org/10.1177/1354068818795195>
- Bermeo, Nancy (1992): Democracy and the Lessons of Dictatorship. *Comparative Politics*, Vol. 24, No. 3, 273–291. <https://doi.org/10.2307/422133>
- Böcskei Balázs (2023): Elit-újratermelés vagy szavazatmaximalizálás? Előválasztás hatásosságának empirikus vizsgálata a 2022. évi ellenzéki közös egyéni jelöltek teljesítményének tükrében. *IDEA*. https://ideaintezet.hu/uploads/docs/37/idea_elo--va--laszta--s_hata--s_2023_februa-r.pdf
- Davis, Michael C. (2022): Hong Kong: How Beijing Perfected Repression. *Journal of Democracy*, Vol. 33, No. 1, 100–115. <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0007>
- Detterbeck, Klaus (2018): The Selection of Politicians in Times of Crisis. In: Xavier Coller, Guillermo Cordero–Antonio M. Jaime Castillo(eds.): *The Selection of Politicians in Times of Crisis*. Routledge: London and New York, 19–30. <https://doi.org/10.4324/9781315179575>
- Gauja, Anika–William Cross (2015): Reasearch Note: The Influence of Party Candidate Selection Methods on Candidate Diversity. *Representation*, Vol. 51, No. 3, 287–298. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1108359>
- Gherghina, Sergiu (2013): One-Shot Party Primaries: The Case of the Romanian Social Democrats. *Politics*, Vol. 33, No. 3, 185–195. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12007>
- Hazan, Reuven Y.–Gideon Rahat (2010): *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and Their Political Consequences*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572540.001.0001>
- Hirschman, Albert O. (1991): *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*. Cambridge, Massachusetts, and London, The Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjnrs9q>
- Haughton, Tim–Kevin Deegan-Krause (2020): *The New Party Challenge: Changing Cycles of Party Birth and Death in Central Europe and Beyond*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198812920.001.0001>

- Ilonszki, Gabriella–Agnieszka Dudzińska (2021): Opposition behaviour against the third wave of autocratisation: Hungary and Poland compared. *European Political Science*, Vol. 20, 603–616. <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00325-x>
- Indriðason, Indriði H.–Kristinsson, Gunnar Helgi (2015): Primary Consequences: The Effects of Candidate Selection through Party Primaries in Iceland. *Party Politics*, Vol. 21, No. 4, 565–576. <https://doi.org/10.1177/1354068813487117>
- Katz, Richard S. (2022): If the Cure for the Ills of Democracy is More Democracy, Might the Cure Be Worse than the Disease? *Scandinavian Political Studies*, Vol. 45, No. 1, 68–85. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12218>
- Kenig, Ofer–Scott Pruyers (2018): The Challenges of Inclusive Intra-party Selection Methods. In: Cordero Guillermo–Coller Xavier (eds): *Democratizing Candidate Selection. New Methods Old Receipts?* Palgrave Macmillan, 25–48. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76550-1_2
- Kenig, Ofer–William Cross–Scott Pruyers–Gideon Rahat (2015): Party Primaries: Towards a Definition and Typology, *Representation*, Vol. 51, No. 2, 147–160. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1061044>
- Kerényi György (2021): „Ne tőlünk várjon még több támogatást” – Jakab Péter Jobbik-elnök Márki-Zay Péterről és a kampányról. *Szabad Európa*, 2021. december 30. <https://www.szabadeuropa.hu/a/ne-tolunk-varjon-meg-tobb-tamogatast-jakab-peter-jobbik-elnok-marki-zay-peterrol-es-a-kampanyrol/31633035.html>
- Lührmann, Anna–Staffan I. Lindberg (2019): A third wave of autocratization is here: what is new about it? *Democratization*, Vol. 26, No. 7, 1095–1113. <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1582029>
- Mackay, Fiona (2014): Nested Newness, Institutional Innovation, and the Gendered Limits of Change. *Politics & Gender*, Vol. 10, No. 4, 549–571. <https://doi.org/10.1017/S1743923X14000415>
- Norris, Pippa–Joni Lovenduski (1995): *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598609>
- Pansardi, Pamela–Luca Pinto (2020): Candidate Selection Procedures and Women’s Representation in Italy. *Italian Political Science*, Vol. 15, No. 3, 241–256. <https://hdl.handle.net/11585/819193>
- „Nincs több szegyenlősködés?” *Partizán*, 2022. szeptember 27. https://www.facebook.com/partizan-politika/videos/1254732585367420/?ref=embed_video&t=14
- Rahat, Gideon–Reuven Hazan (2001): Candidate Selection Methods: An Analytical Framework. *Party Politics*, Vol. 7, No. 3, 297–322. <https://doi.org/10.1177/1354068801007003003>
- Rahat, Gideon–Reuven Y. Hazan–Richard S. Katz. (2008): Democracy and Political Parties: On the Uneasy Relationship between Participation, Competition and Representation. *Party Politics*, Vol. 14, No. 6: 663–683. <https://doi.org/10.1177/1354068808093405>
- Pap Szilárd István (2018): Itt az összes ellenzéki visszalépés listája. *Mérce*, 2018. április 7. <https://merce.hu/2018/04/07/itt-az-osszes-ellenzeki-visszalepes-listaja/>
- Papp, Zsófia (2022): The Evaluation of the District Legislators’ Performance Affects Citizens’ Satisfaction with Democracy: The Hungarian Example. *Political Studies Review*. <https://doi.org/10.1177/14789299221118175>
- Seddone, Antonella–Giulia Sandri (2021): Political elites and party primaries. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone (eds.) *New Paths for Selecting Political Elites. Investigating the Impact of Inclusive*

Candidate and Party Leader Selection Methods. London and New York, Routledge, 228–243.
<https://doi.org/10.4324/9781003022893>

- Tóka, Gábor–Marina Popescu (2021): The Hungarian Opposition Primaries of Fall 2021: Testing the Feasible in an Authoritarian Regime. *Romanian Political Science Review*, Vol. XXI. No. 2., 665–692.
- Tóth Adrienn–Ilonszki Gabriella (2015): Pártok vagy választók? A női jelöltek esélye az egyéni választókerületekben 1998–2010. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 24., No. 3., 27–50.
- Tóth Zoltán (2015): Előválasztás a demokratikus pártok és közösségek számára. <http://republikon.hu/media/38301/to%CC%81th-zolta%CC%81n-elo%CC%8Bva%CC%81laszta%CC%81s.pdf>
- Vajda, Adrienn–Gabriella Ilonszki (2021): Gendered Parties and Gendered Voters in Hungary? “Plus ça change, plus c’est pariel”. *East European Politics*, Vol. 37., No. 4., 617–634. <https://doi.org/10.1080/21599165.2021.1873774>
- Várnagy Réka–Ilonszki Gabriella (2012): Üvegplafonok. Pártok fent és lent. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 21., No. 4., 7–28.

